

ЛИЛИЈАНА ЧИЧКАРИЋ*
Институт друштвених наука
Београд

УДК 316.334.3(497.11):305-055.2
Монографска студија
Примљен: 12.05.2016
Одобен: 15.06.2016
Страна: 457-474

ПОЛИТИЧКА ПАРТИЦИПАЦИЈА ЖЕНА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА СИТУАЦИЈУ У СРБИЈИ**

Сажетак: У првом делу текста се разматрају различити теоријски приступи и емпиријски резултати истраживања политичке партиципације жена у развијеним демократијама претежно англосаксонског подручја. Анализира се утицај сооцијалних, политичких, психолошких и културолошких фактора на учешће жена у политичком животу и препреке на које жене наилазе током политичке каријере. Посебно се разматра деловање политичких партија и њихов учинак у промовисању и кандидовању жена на политичке функције. Проблем репрезентације женских интереса представља један од круцијалних проблема који заокупља пажњу истраживача у овој области. Други део текста се фокусира на ситуацију у Србији током периода транзиције друштва после Милошевићеве владавине, и представља покушај да се прикажу резултати деловања родних политика у пракси. На основу статистичких података и налаза емпиријских истраживања реконструише се модел политичке партиципације жена у Србији, са посебним освртом на учешће жена у парламентарном животу и раду политичких партија. Анализирају се препреке за политичко деловање и указује се на проблеме и могућа решења у домену дескриптивне и супстанцијалне партиципације жена у скупштини.

Кључне речи: жене, политика, партиципација, репрезентација, парламент, политичке партије, Србија

Увод

Партиципација жена у политичким институцијама је сложен и мултидимензионалан процес који се може посматрати на три различита структурна нивоа. На институционалном нивоу, као промовисање родне свести и формирање представничких тела пријемчивих за жене. У домену репрезентације, као континуирани избор жена у парламент, подстицање њихове кандидатуре и

* lcickaric@idn.org.rs

** Текст је настао у току рада на пројекту бр.179039, који се реализује у Институту друштвених наука у Београду уз финансијску подршку Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

промовисање родне једнакости у изборном законодавству. И коначно, на дискурзивном нивоу променама у парламентарном и политичком језику, јавном обраћању и медијској репрезентацији жена. Овакво тумачење политичке партиципације потиче из политичке теорије и праксе развијених демократских система англосаксонског подручја. Политичка партиципација и репрезентација су два различита проблема. Партиципација је неопходан, али не и довољан услов за репрезентацију. Међутим, репрезентација не произилази аутоматски из партиципације. Дobar пример је чињеница да су жене шром света учествовале у политичким и друштвеним покретима у кризним временима, али након тога су се увек повлачиле из официјелне, институционалне политике и јавног живота. Повећање пропорционалног учешћа жена у телима представничке демократије је део ширег проблема који обухвата промене у политичком систему и политичкој култури, у идејним и идеолошким обрасцима, који се темеље на становишту да је политичка активност жена прихватљива и пожељна. Без узимања у обзир ширег друштвеног контекста, економској и политичког развоја друштва, који условљавају обим и начине на које се жене могу бавити политиком, сам захтев за дескриптивним и супстанцијалним повећањем броја жена у политичким институцијама остаје на декларативном нивоу. Исто тако, квантитативна репрезентација губи на значају уколико није истовремено и суштинска, односно ако се ставови и мишљења жена игноришу или недовољно уважавају у процесу руковођења и одлучивања.

Жене у институционалној политици - теоријски осврт

Још увек низак ниво учешћа жена у политичком и јавном животу је последица, у првом реду, социо-економских услова, полне сегрегације на тржишту рада, разлика у зарадама и феминизације сиромаштва. Затим, другу скупину социјалних фактора по важности представљају дис/баланс између радних и породичних обавеза, неплаћени рад и економија старања у домаћинству, учешће у сивој економији и смањење помоћи социјалне државе. Трећа и не мање значајна група фактора су образовање, професионална припадност и социјални капитал. Истраживања потврђују тезу да земље са већим издвајањима из буџета за јавну потрошњу, посебно за образовање, имају и већи број жена на функцијама у политици (Leinert Novosel 1999:13). Установљена је и висока корелација између самосталних, висококвалификованих професија, попут лекара и адвоката, као и административних и руководећих занимања, са бројем жена у парламенту (Leinert Novosel 1999:14). Наведене корелације упућују на значај и инструментализацију социјалног капитала које поменуте професије са собом носе, као и на њихову класну позиционираност у друштву. Жене које се кандидују за политичке функције углавном потичу из редова запослене и високо образоване популације, и све више из политички проходних занимања, у сектору правосуђа, бизниса и образовања (Lawless, Fox 2010:315).

У литератури је до сада највише пажње било посвећено утицају политичких фактора на обим партиципације жена у политици. У политичкој теори-

ји пропорционални изборни систем се сматра круцијалним фактором за регрутација већег броја жена у парламент (Matland 1998; Пајванчић 2012). За ове изборне системе карактеристично је кандидовање по листама и избор већег броја посланика у једној изборној јединици, чиме се остварују реалнији изгледи да ће састав парламента одразити равномернију заступљеност оба пола. Такође, затворене и строго структурисане кандидатске листе, на којима је резервисано треће место и потом свако наредно треће место, у случају ако је квота утврђена на најмање 30% за кандидате мање заступљеног пола (двострука квота на листи), пружају веће изгледе женама у утакмици за освајање посланичких мандата (Пајванчић 2012). Треба додати да је при том неопходно поштовање правила да се мандати које је освојила кандидатска листа додељују по редоследу по коме су имена кандидата наведена на листи, и да се приликом замене посланика коме је, из различитих разлога престао мандат, а који представља мање заступљени пол, мандат додељује такође кандидату мање заступљеног пола (трострука квота) (Пајванчић 2012). Присуство жена у скупштини одређује и ниво страначке компетитивности, односно број партија у скупштини и њихове идеолошке различитости (Matland 1998; Norris, Lovedunski 1995). Коначно, процес селекције, номиновање и кандидовање за политичке функције од стране политичких партија и подршка од стране лидера странака, представљају последње важне кораке у промовисању политичке партиципације жена кроз директно учешће на изборима.

Политичко знање и искуство је један од битних фактора који одређује степен политичке компетенције и ефикасности, важних предпоставки партиципације и добре политичке репрезентације. Што је виши ниво знања, виши је и степен политичке партиципације (Verba, Schlozman, Brady 1995; Burns, Schlozman, Verba 2001). На основу лонгитудиналне студије изборног понашања у Сједињеним Америчким државама, од 1984. до 2000. године, утврђено је да што је виши ниво знања то су родне разлике мање у погледу гласачке културе, учешћа у кампањама, политичким скуповима и кандидовања за представничку функцију (Ondercin, Jones-White 2011: 675). Опште је место у политичкој теорији да су мушкарци политички образованији и боље информисани од жена, односно да њихово политичко искуство условљава другачије политичко знање. Ове разлике нису увек јако изражене, али су константне и дугорочне и представљају важан ограничавајући фактор када је у питању политичка партиципација жена (Dolan 2011:105). Родне разлике у погледу интереса за политику и информисаности рефлектују историјску удаљеност жена из јавног живота, разлике у схватању политике као професије, ефекте групне припадности или чланства у политичкој организацији (Dow 2009:132). На основу различитог нивоа и квалитета знања произилазе одређене политичке преференције и приоритети, који се формирају кроз процес политичке социјализације, у породици, систему образовања, у медијама и директно утичу на процес формирања и обликовања политичког идентитета појединца (Чичкарић 2005).

По мишљењу једног броја аутора, психолошки фактори као што су самопоуздање и амбиција жена да се кандидују за политичку функцију, чак пресудно утичу на одлуку да се укључе у изборну утакмицу (Lawless, Fox

2007:148). И жене и мушкарци се ослањају на исте факторе када процењују успешност кандидата, али жене ређе сматрају да испуњавају те критеријуме. Сумњају у своје способности, знање и искуство и ређе добијају партијску подршку (Lawlss, Fox 2007: 85, 97). Ови налази су значајни због тога што указују да женама, иако поседују исте квалификације, образовање и социјални капитал као мушкарци, пре свега недостају самопоуздање, амбиција и жеља да ризикују (Fox, Lawless 2011, 59). Чак и жене које имају добре политичке везе нису спремне да се више пута кандидују и освоје подршку бирача (Fox, Lawless 2010:322). Новија студија, урађена на Унивезитету Хелмут Шмит у Хамбургу, сведочи да жене показују интересовање да буду лидерке, али се ретко усуђују да то чине, јер у поређењу с мушкарцима, имају веће блокаде када треба да пројектују своју моћ. Жене сумњају у себе чак и кад имају 95 % квалификација потребних за неки положај (Felfe 2013). Овај психолошки феномен назван “ефекат Трнове Ружице” огледа се у чекању, а не у тражењу прилика у животу. Друге две грешке које жене често чине јесу избегавање да “играју игрице”, којима мушкарци у професионалном свету одмеравају своје могућности и да негују мреже неформалних контаката (изласци с колегама у кафану, одржавање контаката с познаницима из школе и са студија, колегама из струке). Искуство показује да о напредовању у професији или у политици, често одлучују неформални контакти и везе.

Разлике између мушког и женског модела лидерства су често бивале предмет истраживања у области социјалне психологије. Према теоријама руковођења идентификована су два типа женског лидерства. Прва подразумева жену која се понаша као мушкарац, што изазива углавном контрадикторне реакције. И другу, која инсистира на квалитету разлике између мушког и женског лидерства, другачијем приступу љидима, односима и проблемима. Поједини истраживачи сматрају да жене шаљу другачије поруке владајућој елити него што то чине мушкарци. Бланкеншип и Робсон су закључиле да женски политички стил карактеришу: политичке тврдње утемељене на конкретном искуству; говор који истиче важност односа међу људима; говор којим се изражава да је моћ само начин да се нешто промени и да се дели са другима; холистички приступ политици и стављање типично женских тема у први план дискусије (Blankenship, Robinson 1995:353).

Мушкарци и жене се разликују и према мотивацији, приступу преговарању и начину решавања проблема (Pološki Vokić, Bulat 2013:7). Жене се оријентишу на процесе и међуљудске односе, а мушкарци на задатке и резултате. Жене брину о томе како људи третирају једни друге, док су мушкарци усредсређени на реализацију и остварење циља. Мушкарци нерадо признају грешке, док жене сматрају да је грешити природно. Жене проблеме решавају интуитивно, док мушкарци чешће одлучују рационално и аналитично. Жене разговарају у циљу склапања друштвених контаката, док мушкарци настоје да реше проблеме, прикупе информације, постигну неки циљ, дају савете и да се похвале. Жене су, за разлику од мушкараца, активни слушаоци у разговору. Мушкарце првенствено мотивишу екстринзични чиниоци као што су новац, признање, моћ, статус, углед, напредовање, док жене мотивацију налазе међу ин-

тринзичним факторима, попут друштвених контаката, помагања другима да задовоље своје потребе, сарадње са другим људима, самоиспуњења и задовољства послом. Наведене психолошке и културолошке разлике су одговорне за другачији стил и квалитет руковођења и одлучивања који жене уносе у политички живот.

Расправе о представљању жена у политичким институцијама се темељи преваходно на постојању специфично женског искуства из којег произлази женски политички интерес, који по схватању већине аутора најбоље могу заступати само жене (Campbell 2004; Childs 2008). Конституисање жена као политичког субјекта отежава њихова изразита идејна и идеолошка хетерогеност, која додатно бива оптерећена чињеницом да никада није до краја разјашњено питање женског политичког интереса (Siročić, Sutlović 2013:36-37). То је отежавајућа околност за стварање шире платформе за политичку мобилизацију жена и артикулацију женских интереса у јавне политике. Родне разлике су најочљивије на нивоу вредновања тема о којима се дискутује и доносе закони у скупштини. Интервјуи са изабраним парламентарним представницима од јужне и северне Америке до Европе, потврђују да жене више вреднују проблеме људских права, родне равноправности, бриге о породици, здравствене и социјалне заштите и екологије, него што то чине мушкарци (Campbell 2004:41).

Већи број жена у законодавству јесте неопходан, али не и довољан услов за пролиферацију женских интереса у агенду јавне политике. Потребни су удружени напори свих актера - женског покрета, женских организација и ангажованих појединки и појединаца. Уродњавање институција (*gender mainstreaming*) подразумева да питања традиционално везана за жене и приватан живот постану део опште политике и добију статус јавних проблема. Пример скандинавских земаља је најбоља потврда овог концепта. Оно што је карактеристично за шведски парламент није само чињеница да 45% састава чине жене, већ то што и мушкарци и жене имају специфично родно искуство, које се у парламанету размењује и интегрише у нови квалитет. На пример, мушкарци стучу ширу перспективу у разумевању политике бриге и старања, а жене развијају индивидуалистички приступ са личних позиција, а не са становишта интереса заједнице (породице). И једни и други не прихватају и не опонашају традиционалне родне улоге, већ стварају нове идентитете, прилагођене времену и простору у коме живе. Када је овакав образац политичке партиципације деведесетих година постао нормативни стандард у парламентарном животу нордијских земаља, дошло је и до значајних помака у квалитету свакодневног живота свих грађана.

Значајан део литературе из ове области посвећен је истраживању различитих политичких каријера мушкараца и жена. Најчешћи кандидати на изборима су мушкарци из средње класе, око педесет година старости, који већ имају одређено политичко искуство. Сам процес селекције кандидата још увек није довољно истражен. Процес селекције и номинације кандидата у политичким странкама укључује политички контекст, који подразумева правни оквир, изборни систем и страначки живот; затим правила и процедуре који

одређују процес регрутације; а потом и понуду и потражњу, односно жеље аспираната и захтеве партијског чланства. Поступак кандидовања се одвија знатно пре избора, у политичким партијама, где су мерила за избор кандидата под доминацијом мушкараца. Поједини аутори сматрају да је за разумевање процеса политичке регрутације жена од круцијалног значаја модел понуде и тражње на политичком тржишту, где понуда укључује индивидуалне ресурсе и мотивацију, а тражња партијску селекцију и номинавање (Norris, Lovenduski 1995). Потребне квалификације обухватају ниво образовања, партијски рад, организационе карактеристике, правно искуство, говорничке способности, финансијска средства и политичке везе. Резултат је еквилибријум између ове две групе фактора, где импетус за већом мотивацијом и ресурсима треба да крене од самих жена, док се од партијске елите очекује да усвоји и примењује мере у циљу повећања, како броја жена кандидата, тако и броја жена у врху страначке хијерархије. Критичари овог модела сматрају да политичко тржиште, за разлику од економског, не функционише по једноставном обрасцу понуде и тражње. Родна идеологија има јак уплив на понуду и тражњу, кандидоване жене су вештачки потиснуте, о чему говори и подзаступљеност на свим нивоима одлучивања. Динамику понуде и тражње диктира владајући политички контекст, тачније структурални услови, али понекад и нове и неочекиване прилике (Krook 2010:166). Породичне везе могу знатно да олакшају кандидатуру жена, али су то по правилу жене или ћерке високо профилисаних политичара који су били или су још увек на власти. На овај начин оне надокнађују недостатак ресурса и различитих мрежа подршке које имају мушкарци, посебно за финансирање политичких кампања у предизборној трци.

Утицај политичких странака на кандидовање жена зависи од интеракције како унутарпартијских, тако и изванстраначких услова. Једна новија компаративна анализа праксе 57 политичких партија у западноевропским земљама, показује да је партијско понашање у погледу равномерне заступљености оба пола подједнако условљено и једним и другим факторима (Lilliefeldt 2012:197). Три унутарпартијска фактора - селекција кандидата, партијска магнитуда и партијска идеологија и два изванпартијска - страначка компетиција и присуство жена у јавности – су од кључне важности за успостављање родног баланса. На пример, велике партије могу да укључе жене на изборне листе, јер оне, иако нису позиционирани у врху, имају шансе да буду изабране. Такође, једино левичарске и зелене партије кандидују више жена за представничке функције и тиме доприносе да питања везана за положај жена и родне једнакости дођу на дневни ред у раду парламената. Међутим, у већини земаља политичке партије не чине довољно у промоцији родног баланса у репрезентативним институцијама. Једино у Скандинавији политичке странке консеквентно испуњавају своју функцију коришћењем квотног система као мере за подизање нивоа женске политичке партиципације.

Поједини аутори сматрају да су политичке партије кључни актери у процесу дискриминације жена, због тога што не дозвољавају да буду изабране у већем броју на политичке функције (Mittay 2008:550). Партије се не понашају објективно и не препознају довољно добро који кандидати имају највеће шансе

да буду изабрани. Често су спремне и да плате већу цену само да би мушки кандидати победили. Сматра се да жене не могу да обезбеде одговарајућу финансијску подршку. Истраживања потврђују постојање дискриминаторског понашања код партијских лидера, те се сматра да докле год мушкарци буду представљали већину партијске елите, жене неће моћи да остваре дескриптивну репрезентацију (Krook 2010:159). Када је реч о лидерским позицијама, жене у свега 11% случајева заузимају руководећа места у политичким партијама у свету.

Начин руковођења странком и структура доношења одлука су такође, значајни фактори који утичу на заступљеност жена. Централизовано одлучивање може да омогући већу заступљеност, али не увек. Покровитељски системи немају транспарентна правила селекције кандидата и базирају се на ауторитету који доноси одлуке, док бирократизовани почивају на стандардизованим правилима и легализму. У овим потоњим жене имају веће шансе да буду изабране, посебно ако их странке подстичу у процесу селекције и номинације кандидата (Caul 1999:80). Постоји мишљење да у демократским друштвима већи број жена у парламентима произилази директно из промене њиховог положаја на боље у партијским организацијама (Lovenduski 2005: 145). Међутим, иако већина партија има све више жена у својим редовима, њихова партиципација је ограничена и оне немају утицаја у доношењу значајних одлука. На пример, свега 15 % партија у свету регуларно додељује средства за повећање партиципације жена и спровођење маханизма родне равноправности. Једино латиноамеричке државе, Бразил, Коста Рика, Мексико и Панама имају законску обавезу да партије морају да уступе део средстава која добијају од јавних фондова за обучавање и промоцију политичке партиципације жена (IDEA, 2013). То је резултирало чињеницом да је знатно већи број жена кандидатан на изборним листама.

Анализа компаративних карактеристика 135 мушкараца и жена лидера на локалном и националном нивоу у Канади, од 1980. до 2005. године, потврђује да су скоро све партије политичког спектра мање наклоњене лидеркама, осим левичарских странака које више од осталих прихватају женско вођство (O'Neill, Stewart 2009:752). Мушкарци се дуже задржавају на лидерским функцијама, чешће се поново кандидују и чешће побеђују у трци за руководеће место. Истраживање није потврдило да су варијабле образовања и запослености жена од кључне важности за избор на лидерско место. Међутим, треба нагласити да капацитет за мобилност игра веома важну улогу и представља компаративну предност мушкараца, јер омогућује бољи приступ ресурсима. Жене су присутније на лидерским позицијама на локалном нивоу. Оне су више склоне да у руковођењу учествују колективно него индивидуално, а таквих прилика има више у локалној самоуправи. Мање формални односи и отворенији форуми чине да жене чешће партиципирају и буду боље представљене на локалном нивоу. Међутим, напредовање ка функцијама и лидерским позицијама на националном нивоу је са свих страна отежано. Истраживање спроведено међу администрацијом у пет америчких држава потврдило је да су шансе да жене у каријери напредују до уласка у Конгрес знатно умањене у односу на

мушкарце (Magiani 2008, 304). „Стаклени плафон“ оличен у скривеним родним разликама које коче напредак у каријери жена је присутан и у политици и у професионалном животу. Жене улазе у политику у познијим годинама и ређе потичу из професија везаних за право и економију. Самим тим су им ресурси и шансе за напредовање ограничени. Каријерна путања жена најчешће почиње партиципацијом на нижим политичким нивоима, што доводи до акумулације знања, искуства и ресурса, а онда се наставља даље кроз напредовање на политичкој лествици.

До сада се у пракси показало да квотна правила представљају механизме који значајно повећавају заступљеност жена у политичким институцијама. Прописане квоте помажу да се осигура критична маса жена, која омогућује да се њихов глас чује. Међутим, последице за политичке странке које не поштују квоте могу бити различите. Неке земље немају предвиђене санкције, у неким награђују политичке странке додатним финансијским средствима ако испоштују квоту, док у неким кажњавају странке финансијски или путем одбијања неважећих листа. Најделотворније су оне квоте које се односе на распоред на изборним листама или на мандате у представничким телима, а непоштовање тог правила се санкционише одбијањем листе. Данска, Норвешка и Шведска су познате као земље које су се највише приближиле идеалу уравнотежене политичке партиципације мушкараца и жена, а ниједна од њих не користи уставне или законске квоте. У овим земљама се квота систем примењује у политичким странкама већ 30 година. Успех скандинавских квотних система се приписује пропорционалном изборном систему, егалитаристичкој политичкој култури, активистичком потенцијалу жена и феминистичким организацијама које врше притисак на институционалну политику. Илустративан је пример Шведске, где већина политичких партија користи *zipper* листе на којима се мушкарци и жене смењују, а резултат је у последње две деценије исти, скоро 50% жена међу парламентарним представницима. Супротан пример је ситуација у Француској, где се заступљеност жена није драстично повећала ни након доношења паритетног закона на националном нивоу. Показало се да су странке и даље неспремне да поштују такве одредбе. На локалном и регионалном нивоу жене су оствариле бројчано највећи успех, али будући да нису постојале одредбе о позиционирању кандидата, нису успеле да се изборе за боља места. Главни разлози су двокружни већински изборни систем, унутар којег је много теже применити паритетне одредбе и одлука већих странака да новчане казне представљају мању штету него позиционирање жена на истакнутим местима. Чак и кад су биле номиноване као кандидаткиње, то је углавном било тамо где странка није очекивала победу.

Стога, поједине ауторке сматрају да изразито активне жене феминистичке провинијенције, које када заузму одређене позиције, постају прихватљивије као кандидати за политичке функције и могу да допринесу већој заступљености жена. (Childs, Krook 2009). Меуђутим, чињеница да мандат политичарки произлази из припадности политичкој странци која их је кандидовала, а њихов легитимитет из избора, а не њихове полне припадности, стално их држи у амбивалентној ситуацији и расцепу између страначке политике и пот-

ребе заговарања идеја која су им суштински заиста важне. Због тога се дешава да жене у политичким странкама нерадо примају критику која долази из женских организација и цивилног друштва и често се стављају у позицију бранитељица интереса својих партија, иако се не слажу и суштински не подржавају страначке ставове.

Жене у политици Србије

Политичка партиципација жена у постсоцијалистичким земљама је имала специфичан ток јер су се истовремено одвијали процеси друштвене трансформације и глобализације. Погоршање положаја на тржишту рада, повећање незапослености, смањен приступ капиталу, ресурсима, кредитима и новом знању, пораст сиромаштва и дискриминације, су процеси који су неминовно довели до смањења учешћа жена у политици. Редукција буџета и смањење социјалне улоге државе вратили су жене у забран приватности и удаљили од јавног живота. Жене напуштају официјелну маскулинизарну политичку сцену и партиципирају у невладиним организацијама и нагло растућем цивилном сектору (Чичкарић 2003; 2004). У свим постсоцијалистичким земљама политички простор је подељен по родној линији на цивилне активности у невладином сектору, који је феминизиран, и институционалну политику, која представља маскулинизирану територију, при чиме су ове две сфере прилично удаљене једна од друге. Државни патернализам и маскалина демократија су обележја доминантне културне политике која детерминише родне идентитете у јавној и приватној сфери. Одсуство феминистичке критике такве политике и видљиве феминистичке културе међу женама припадницама елитног слоја друштва, су додатни фактори који отежавају улазак већег броја жена у политичку арену и формирање простора за артикулацију њихових интереса у јавним политикама (Galligan, Clavero, Calloni 2007; Galligan, Clavero 2008).

Са становишта интеграције у Европску унију, Србија има релативно добро развијену институционалну структуру, укључујући национални, регионални и општински ниво, и изграђене механизме за остваривање родне равноправности. Међутим, оно што је потребно, као што је то био случај и са свим другим потенцијалним чланицама ЕУ, је да се родна политика централизује, да постане део мандата званичника на највишем министарском нивоу. Други неопходан предуслов је да родна равноправност буде укључена хоризонтално и вертикално у све јавне политике (*gender mainstreaming*), на свим нивоима одлучивања и у свим сферама од значаја за положај жена у друштву. Промене у друштву, на институционалном нивоу, у култури и образовању још увек нису довољне за припрему терена који би омогућио већу промоцију и интеграцију жена у политички живот. Родни режим у Србији носи карактеристике полупериферије и процеса транзиције, који се огледа у специфичном “раз-развоју, потцењености људског, институционалног и инфраструктурног капитала” (Благојевић 2011:18). Родна политика којом се омогућава да се женски интереси и потребе укључе у развојне стратегије и све аспекте друштвеног живота и

да жене имају поједнаку корист као и мушкарци, се још увек не спроводи равномерно и доследно. И даље мушкарци и жене немају једнак приступ и контролу над ресурсима, и нису подједнако укључени у процесе управљања и одлучивања. За побољшање политичког положаја жена потребна је доследна примена механизма родне равноправности и спровођење родно сензитивне јавне политике кроз: родно буџетирање; употребу медија у сврху пласирања родне тематике у агенду социјалне политике; активно учешће у јавним дебатама у изградњи законодавног оквира; трансформацију политичке културе и едукације; уклањање препреке у партијској номинацији, кандидовању и партиципацији на изборима и коначно, вршење притиска на све демократске институције да поштују интересе, потребе, права и преференције жена.

Један од круцијалних фактора који онемогућава већу политичку партиципацију жена јесте карактер политичког и страначког система. Жене су често у партијама активне током предизборних кампања, али када дође до номинације кандидата и дељења мандата, нису заступљене у одговарајућем броју. Сматра се да на селекцију кандидата највише утичу неформални односи који су утемељени у маскулинизованој политичкој култури, који омогућавају да се политичка моћ жена држи константно на ниском нивоу. Политичке странке у Србији, биле оне левичарске и социјалдемократски оријентисане, или десничарске и либералне, подједнако су традиционално организоване и конзервативне и не посвећују довољно пажње интересима и захтевима женске популације. У таквим околностима, могућности да жене буду кандидоване за политичке функције су минималне, као и могућност да напредују у хијерархији партијске организације. Још једна важна препрека, која се препознате у свим институцијама је сексизам, који осигурава да јавне политике више одражавају потребе једног пола, у овом случају мушког, на штрб женског. Константно балансирање родних односа унутар институција је једна од кључних ставки на коју треба фокусирати пажњу у креирању јавних политика. Уродњавање институција и феминизација простора политичке моћи су два угаона камена изградње родно сензитивних јавних политика (Lovenduski 2005:53).

Посматрамо хронолошки, у последњих петнаест година положај жена у политици иде узлазном линијом. Након избора 2002. године, у скупштину Србије улази 12.4% жена, 2004. године свега 10%, да би 2007. у Парламенту било заступљено 50 народних посланица, што је 20% од укупно 250 мандата. Након избора 2008. изабране су 53 жене, односно 21,6%, да би се 2012. године, захваљујући квотама, тај број попео на 33.3%, што је Србију сврстало на 25. место на светској листи (табела 1). Коначно, 2013. године у Парламент улазе 84 жене, као показатељ значајног напретка и предуслов суштинске репрезентације, али још увек остају значајни проблеми у заступању женских интереса. Први проблем је непостојање могућности да жену у парламенту мења жена. Други, што је у 20 скупштинских одбора само 11% посланица, док постоје и одбори у којима уопште нема жена. Жене су најзаступљеније у одборима за рад и социјалну заштиту (80%), културу (70%) и људска и мањинска права (60%), што директно указује на неравномерну расподелу моћи.

Табела 1. *Посланици Народне Скупштине Републике Србије од 2002. до 2012. године (%)*

Сазиви	2002	2004	2007	2008	2011	2012
Жене	12.4	10.8	20.0	20.0	22.0	33.3
Мушкарци	87.6	89.2	80.0	80.0	78.0	67.7

Извор: *Жене и мушкарци у Србији. 2005; 2008; 2011; 2014.*
Београд. Републички завод за статистику.

Оно што посебно одликује понашање жена у Парламенту Србије, као и у свим постсоцијалистичких земаља, је недостатак заједничке платформе и поступање искључиво по налозима политичких партија, у складу са одлукама странака или посланичких група (Galligan, Clavero 2008). Тројна улога политичарки, као заступница изабраних од стране жена, партије и бирача, доприноси да увек превагне партијски диктат над женским интересима. У већини земаља то се објашњава чињеницом да деведестих година нису постојали или су били превише слаби феминистички покрети и мреже женских организација, које би се бавиле политичким интересима жена и које би могле да изврше притисак на политичке партије да прихвате родно осетљиву политику као део страначке агенде. Квотни изборни систем, који представља компензацију за историјски наслеђене друштвене препреке, које спречавају жене да заузму места која заслужују, није имао позитиван одјек у већини земаља централне и источне Европе (Мршевић 2007). Сматрало се да ја родна равноправност већ постигнута у овим друштвима захваљујући социјалистичком наслеђу. С друге стране, упорно настојање да се превазиђе прошлост довело је до делегитимизирања механизма квота. Дебата о политичким квотама је ипак била присутна у јавном животу већине земаља, преко предлога које су поједине политичке партије износиле пред своје националне парламенте, али су резултати посве различити. У Србији је примена родних квота, ипак, имала резултата, и може се рећи да је ова позитивна мера допринела повећању броја жена у Парламенту.

Примарна одговорност за повећање политичке партиципације жена је на политичким странкама. Узимање у обзир родне перспективе у креирању јавне политике од стране политичких партија је ретко заступљена пракса. Оне се питањима родне равноправности баве декларативно и врло конзервативно, најчешће ограничавајући жене на њихову репродуктивну улогу. Политичари у медијама чешће говоре о женама користећи се стереотипним моделима улога, препознају их као мајке и породиље, а мање као особе које доприносе економском развоју попут предузетница, стручњакиња, научница. Питање родне равноправности је наметнуто и усвојено у домену поштовања регулативе, институционалних механизма, обезбеђивања формалне партиципације жена, али не и на нивоу решавања родно условљених проблема или залагања за женске интересе који су присутни у свакодневном животу. У том смислу глобални концепт родне равноправности треба прилагодити локалним потребама и тренутним проблемима одређене средине. Када би се више говорило о запошљавању жена, женском здрављу и образовању, концепт родне равноправности би био

препознатљивији и пријемчијиви. Чак и жене које су активне у политици често не виде потребу да се формулише родно сензитивна политика и чак негирају различите ефекте политичких одлука на мушкарце и жене.

Положај жена у странкама се може сагледати на основу позиције и значаја које имају женске мреже и форуми у партијским организацијама, затим, на основу структуре чланства и начина избора лидерке која води организацију жена. Код нас однос странака према женском бирачком телу још увек није јасно успостављен, нити странке препознају потенцијал женског бирачког тела, без обзира што у њиховим програмима постоје делови који се односе на активности усмерене на промену и побољшање позиције жена у друштву и што у својим актима имају квоте за мање заступљени пол за органе странке и за изборне листе (Пајванчић 2007:293). У већини случајева женске организације постоје само формално, без активног деловања и утицаја на рад странке и остају медијски непримећене. Политичарке у женским организацијама и форумима сматрају да је примарни циљ тих тела да се баве интеграцијом родне димензије у јавне политике, што и јесте тачно, али не посвећују довољно пажње сарадњи између жена и остваривању њихове међусобне подршке, што је главна карактеристика политике коју воде мушкарци. Женске организације више функционишу као механизам за бољу регрутацију жена у странку и њихову селекцију, а не као структурно тело које би утицало на квалитет рада странке и равноправно учествовало у доношењу одлука. Када се посматрају политичарке у Србији, долази се до закључка да жене у политици имају проблем са недовољном присутношћу у медијама и недовољном познатошћу. Оне су присутне у Скупштини и има их неколико на извршним функцијама, међутим, јасно се препознаје утицај „стакленог плафона“, као облика вертикалне сегрегације и скупа вештачких, неформалних и неписаних правила која онемогућавају женама проходност на најодговорније извршне функције и самим тим остваривање веће моћи у политичком животу. Жена у странкама има више него оних које су видљиве, номиноване и кандидоване на изборима или обављају јавне функције. Истраживање у Војводини 2009. године је показало да је само 14% жена, чланица странака, било кандидовано на изборима, од чега највећи број на локалном нивоу (Баћановић, Пајванчић 2010).

Поставља се питање да ли постоји стварна воља политичких странака да омогуће учешће жена у политичком одлучивању? Да би се подстакло активније учешће жена у страначким органима, један од механизма је да се уведу унутарстраначке квоте и то на два начина: да у свим органима странака мора бити 30% жена, али и да на свим функционерским позицијама које странка заузима, треба да буде 30% жена. Сматра се, да тај број жена на функцијама у партијама, и сходно томе, изабраних у репрезентативним телима, представља чин којим се шаље порука да су жене добродошле у политичком и страначком животу, да имају своју улогу, права и одговорности и да је учешће жена у руковођењу и одлучивању од јавног интереса. Партијске квоте постоје већ извесно време у Аустрији, Данској, Холандији, Норвешкој, Шпанији, Шведској, Великој Британији и у највећем броју ових земаља жене су заступљене у представничким телима са приближно 40%. Истовремено и партијске и законске

квоте постоје у Белгији, Португалији, Словенији и Македонији, где је ситуација са бројем жена у парламентима знатно лошија, али опет боља него у земљама које не примењују квотни механизам за промоцију жена у институцијама представничке демократије. Међутим, три проблема код примењивања квота и даље егзистирају. Изостаје подршка партија, 30% кандидаткиња не доводи до истог процента номинованих жена и није регулисана замена номинованих жена, које одустану од номинације, другим женама.

Још један проблем са којим се суочавају жене у политичким партијама у Србији је што увек добијају етикету или да су “превише” феминистички настројене за своје партијске колеге, или пак, да су “премало” феминисткиње, по мишљењу женских невладиних организација. Једно од кључних питања је како постићи солидарност између жена у политици, без обзира на партијску припадност? Одличан пример је била Женска политичка мрежа ДОС-а, која је настала почетком 2000. године и дала историјски допринос кампањи за промене режима Слободана Милошевића, али се угасила две године касније због притисака сваке појединачне партије да се страначки интереси ставе испред женске солидарности. Жене оскудевају у подршци и солидарности од стране других жена и недостају им неформалне политичке мреже, које су међу мушкарцима развијеније и углавном затворене и њима недоступне. Хомогенизовање политичарки, без обзира на страначку припадност, се једино остварује око питања насиља у породици, што је чест случај и у другим политичким системима. Међутим, поражавајуће је да решавање економских питања, попут не/запослености, нивелисања разлика у платама, феминизације сиромаштва и политике бриге и старања и даље не представља круцијалне проблеме око којих се политичарке из свих странака уједињују. Због те разједињености изостају и резултати.

Налази истраживања о утицају жена у Скупштини Србије које је спроведено међу посланицима 2013. године, као део ширег истраживања о контролној функцији парламента, потврђује већ установљене параметре политичке репрезентације жена у литаратури, да жене теже улазе у посланичке кругове, да су мање заступљене на положајима шефова посланичких група, председника одбора и чланова међународних организација, и искључују се из процеса доношења одлука у вези питања безбедности, финансија и економије (Отворени парламент 2014, 5). У 15 посланичких група, само у једној је председница (СПС), док су у свим осталим случајевима на челу мушкарци. Највеће парламентарне странке, ДС и СНС су водиле рачуна да задовоље квотни услов од 30% жена на изборним листама, али су шансе да оне уђу у Парламент умањене јер се њихов број на листама повећава тек од стотог места на листи. Неке мање странке су значајно премашиле законом прописани минимум, те је на пример у посланичким групама Социјалистичке партије Србије и Либерално демократске партије забележено више од 40% жена (Евиденција НСПС - <http://www.parlament.gov.rs>).

Табела 2. *Посланици/е према актуелном положају у странци (%)*

Положај	Посланице	Посланици
Председник, подпредседници и чланови председништва	20,6	46,2
Чланови ГО и ИО	55,9	29,2
Чланови окружних, општинских и градских одбора	5,9	9,2
Остало	17,6	15,4

Извор: *Отворени парламент (2014): Жене у парламенту – само квота или стварни утицај?, Родна равноправност у Народној скупштини Републике Србије. Београд.*

Према подацима из анкетног истраживања у коме је учествовало 38 посланица и 67 посланика, евидентно је да се посланици чешће него посланице налазе на положајима председника, подпредседника и чланова председништва у својим странкама, док су посланице чешће чланице главних и извршних одбора (Отворени парламент 2014:7) (табела 2). Налази потврђују установљена хијерархијска правила да мушкарци заузимају боље положаје и имају већу моћ одлучивања, док жене обављају извршне функције у политичким странкама. Посланици чешће долазе са неке друге више политичке функције (чланови владе, председници скупштинских одбора, чланови извршних одбора странака и председници судова) (32,8% према 17,1%), а посланице чешће са директорских положаја (28,5% према 13,5%).

Неравномерна заступљеност посланица у различитим скупштинским одборима, указује на обрасце родне сегрегације кроз селективну укљученост у различите тематске области. Највише жена има у одборима за рад, социјална питања, друштвену укљученост и смањење сиромаштва, људска и мањинска права и равноправност полова, права детета и културу и информисање, где се расправља о “типично женским” питањима. Жене у парламенту доносе другачији начин размишљања који је обележен посебном бригом за рањиве групе, породице, показују више солидарности, одговорности, озбиљније се спремају за седнице, дискутују о законима и комуницирају на умеренији начин. Резултати истраживања су потврдили и постојање још једног облика дискриминације који се тиче сексизма у дискурсу, родно некоректног језика, непримереног опхођења и омаловажавања жене на основу пола, како у формалним, тако и у неформалним комуникацијским праксама. Свака пета посланица се пожалила да колеге износе шале и коментаре на њихов рачун, али да не постоји право на жалбе због таквог понашања.

Посланице су у истраживању потврдиле да им је теже да остваре напредак у каријери, да морају више да се доказују него мушке колеге, да их страначка и политичка околина прихвата са више скепсе, те да им је знатно теже да ускладе своје породичне обавезе и каријеру (Отворени парламент 2014). Због изостанка институционалне подршке, жене улазе у политику најчешће када су професионално афирмисане и економски независне, када су деца већ одрасла или у адолесцентском периоду. Ипак, посланице су указале и на то да страначки интереси, односно лојалност, могу бити снажнији од женске солидарности. Према мишљењу једног броја посланика, повећање удела жена у парла-

менту је повезано са опадањем моћи ове институције и повећањем моћи извршне власти. Управо из тих разлога је неопходно да се моћ жена увећа и у економској сфери, да их буде више у управним одборима и на челу привредних компанија и корпорација, као што је то случај у све већем броју земаља ЕУ и Скандинавије.

Утицај жена у парламенту у великој мери зависи од броја и решености изабраних представница да се боре за женске интересе. Честа, врло оштра и може се рећи непримерена примедба феминистичког покрета је да су жене изабране у парламент постале сурогат мушкарци, да су социјализоване у партијама које су доминантно мушке организације, да их тешко разликовати и да сем личне промоције нема користи од њиховог рада. Тачно је да су жене у парламенту на мушкој територији, јер је то организација којом су вековима доминирале родне предрасуде и стереотипи. Међутим, велики број фактора одлучује о томе који ће стваран утицај имати жене. Од економског и политичког контекста, правила функционисања скупштине, до политичког искуства и постигнуте критичне масе у парламенту. Подједнако учешће жена у одборима и у скупштинским расправама доприноси њиховој бољој медијској промоцији, успешном грађењу парламентарне каријере, која представља успутну лествицу ка вишим државним функцијама. Пракса Немачког парламента је добар пример покушаја да се превазиђе маргинализованост жена и унапреди партиципација у скупштини. Када се жена јави да дискутује аутоматски се помера на врх листе говорника. Ова пракса се сада шири и изван парламента, што је добар показатељ утицаја женског гласа и разумевања родне перспективе. Парламенти скандинавских земаља су отишли још даље у елиминисању дискриминације женских интереса, тиме што већ одавно практикују покретање женских питања и подржавање женске иницијативе на свим законским расправама, и то од стране мушких посланика. И начин вођења политичких кампања, водеће теме и стил презентације су промењени у корист “мекше” или “женске” политике, оријентисане на побољшање услова свакодневног живота свих грађана.

Даља анализа резултата поменутог истраживања у парламенту Србије открива да жене не добијају довољно подршке од својих колега унутар партија (Отворени парламент 2014). Оне које су на политичким функцијама сматрају да их лидери партија не подржавају довољно, а остале да их углавном виде на нижим позицијама у странаци. Због те невидљивости, поједине групе гласача још увек више шансе дају мушким него женским кандидатима, јер их перцепирају као јаче и успешније, и тиме стереотипно формирају своје преференције. Једнака видљивост женских и мушких кандидата у кампањама и већа подршка од стране партијских лидера су круцијални фактори за добијање већег поверења јавности и формирања уверења да су жене у политици неопходне. Претпоставља се да ће жене гласачи најчешће дати свој глас женама кандидатима на изборима (Dolan 2008:80). То је ефекат родног афинитета, који се базира на групној солидарности и очекивањима да се постигне дескриптивна репрезентација у парламенту, а тек након тога, почива на идеолошким и партијским преференцијама.

Закључак

Трансформација родног режима и друштвеног контекста се паралелно одвијају и подразумевају стварне институционалне и процедуралне промене, а не само формално повећање учешћа жена у одлучивању. Ради се о промени разумевања јавног интереса, да се родна равноправност перцепира као есенцијални део свих јавних политика. У том смислу је неопходно извршити мобилизацију лобистичких потенцијала који ће обухватити жене у странкама, невладине организације, међународне организације, медије, експерте и експерткиње и угледне појединке и појединце, да у кратком року изврше притисак који ће кандидаткињама у странкама омогућити повољан распоред на изборним листама. Затим је потребно вршити константан притисак да странке уведу родне квоте у страначке статуте, јер оне осигуравају заступљеност жена у страначким телима и на изборним листама. Неопходно је стално подстицати номинацију жена за кандидатуру на управљачке функције од стране политичких партија и радити на изградњи мреже подршке политичаркама од стране женског цивилног сектора. Досадашње искуство показује да специфичне циљане кампање могу бити ефикасне у охрабривању жена да се кандидују и у стварању притиска, којим би се натерале партије да их кандидују. Посебну пажњу треба посветити кандидовању жена за улазак у локалне институције, јер су њихови интереси чешће концентрисани на теме проблеме блиске окружењу у коме живе.

Литература:

1. Ваџановић Вишња, Пажванчић Ана (2010): *Капацитети политичких странака у Војводини за остваривање родне равноправности*. Нови Сад: Покрајински завод за равноправност полова.
2. Благојевић Марина (2011): *Жене и мушкарци у Србији. Шта нам говоре бројеви?*. Београд: Програм Уједињених нација за развој. Агенција УН за родну равноправност и оснаживање жена.
3. Blankenship Jane, Robson C. Deborah (1995): A „Feminine Style“ in Women's Political Discourse: An Exploratory Essay”. *Communication Quarterly*. 43 (3): 353-366.
4. Burns Nancy, Schlozman Kay Lehman, Verba Sidney (2001): *Private Roots of Public Action : Gender, Equality, and Political Participation*. Cambridge. MA: Harvard University Press.
5. Campbell Rosie (2004): Gender, Ideology and Issue Preference: Is There such a Thing as a Political Women's Interest in Britain?”. *British Journal of Politics and International Relations*. 6: 20-44.
6. Caul Miki (1999): Women's Representation in Parliament: The Role of Political Parties. *Party Politics*. 5 (1): 79-98.
7. Childs Sarah (2008): *Women and British Party Politics. Descriptive, Substantive and Symbolic Representation*. London & New York: Routledge.
8. Childs Sarah, Krook Mona Lena (2009): Analysing Women's Substantive Representation, *Government and Opposition*. 44 (2): 125-145.
9. Ћићкарић Лилијана (2003): Contemporary Women's Issues in Serbia and Montenegro, in Walter, Lynn. ed. *The Greenwood Encyclopedia of Women's Issues Worldwide, Europe, Westport*. Connecticut. London. Greenwood Press. 577-586.

10. Čičkarić Lilijana (2004): Women's Movement and the Building of Civil Society in Serbia. *International Studies: Interdisciplinary Political and Cultural Journal*, Special issue: In Our Own Voices: The Women in Central and Eastern Europe After 1989. 6 (1): 23-32.
11. Čičkarić Lilijana (2005): Politički identitet iz rodne perspektive. *Genero*. 6-7: 9-26.
12. Dolan Kathleen (2008): Is there a 'Gender Affinity Effect' in American Politics?: Information, Affect and Candidate Sex in U.S. House Elections. *Political Research Quarterly*. 61 (1): 79-89.
13. Dolan Kathleen (2011): Do Women and Men Know Different Things? Measuring Gender Differences in Political Knowledge. *The Journal of Politics*. 73 (1): 97-107.
14. Dow Jey (2009): Gender Differences in Political Knowledge: Distinguishing Characteristics-Based and Returns-Based Differences. *Political Behavior*. 31 (1): 117-136.
15. Felfe Jerg et al. (2013): *Leadership Judgement Indikator*. Bern: Verlag Hans Huber.
16. Fox Richard, Lawless Jennifer (2010): If Only They'd Ask: Gender, Recruitment, and Political Ambition. *The Journal of Politics*, 72 (2): 310-326.
17. Fox Richard, Lawless Jennifer (2011): Gendered Perceptions and Political Candidacies: A Central Barrier to Women's Equality in Electoral Politics. *American Journal of Political Science*. 55 (1): 59-73.
18. Galligan Yvonne, Clavero Sara, Calloni Marina (2007): *Gender Politics and Democracy in Post-socialist Europe*. Germany: Opladen. Barbara Budrich Publishers.
19. Galligan Yvonne, Clavero Sara (2008): Prospects for Women's Legislative Representation in Postsocialist Europe: The Views of Female Politicians. *Gender and Society*. 22 (2): 149-171.
20. IDEA (2013): *Banking on Parity: Democratizing the Political System in Latin America*. <http://www.idea.int/publications/banking-on-parity/index.cfm> 20.04.2014.
21. Krook, Mona Lena (2010): Why Are Fewer Women than Men Elected? Gender and the Dynamics of Candidate Selection. *Political Studies Review*. 8: 155-168.
22. Lawless Jennifer, Fox Richard (2007): *It Takes a Candidate. Why Women Don't Run for Office?*. Cambridge University Press.
23. Lawless Jennifer, Fox Richard (2010): Gender and the Future of Electoral Politics. in Lawless Jennifer, Fox Richard. *It Still Takes A Candidate. Why Women Don't Run for Office*. Cambridge: Cambridge University Press. 163-175.
24. Leinert Novosel Smiljana (1999): *Žena na pragu 21.stoljeća*. Zagreb: Ženska udruga TOD.
25. Lilliefeldt Emelie (2012): Party and Gender in Western Europe Revisited: A Fuzzy-set Qualitative Comparative Analysis of Gender-Balanced Parliamentary Parties. *Party Politics*. 18 (2): 193-214.
26. Lovenduski Joni (2005): *Feminizing Politics*. Cambridge: Polity Press.
27. Matland Richard (1998): Women's Representation in National Legislatures: Developed and Developing Countries. *Legislative Studies Quarterly*. 23 (1): 109-125.
28. Mršević Zorica (2007): *Ka demokratskom društvu – izborni sistem kvota*. Beograd: Institut društvenih nauka.
29. Murray Rainbow (2008): The Power of Sex and Incumbency. A Longitudinal Study of Electoral Performance in France. *Party Politics*. 14 (5): 539-554.
30. Norris Pippa, Lovenduski Joni (1995): *Political Recruitment: Gender, Race, and Class in the British Parliament*. New York: Cambridge University Press.
31. Ondercin Heather, Jones-White Daniel (2011): Gender Jeopardy: What is the Impact of Gender Differences in Political Knowledge on Political Participation?. *Social Science Quarterly*. 92 (3): 675-694.
32. O'Neill Brenda, Stewart David (2009): Gender and Political Party Leadership in Canada. *Party Politics*. 15 (6): 737-757.

33. Otvoreni parlament (2014) *Žene u parlamentu – samo kvota ili stvarni uticaj?. Rodna ravnopravnost u Narodnoj skupštini Republike Srbije*. <http://www.otvoreniparlament.rs/wp-content/uploads/2014/03/ovde1.pdf> (18.04.2014.)
34. Pajvančić Marijana (2007): Ravnopravnost polova - politički i ideološki kontekst. U Lutovac Zoran. ur. *Ideologija i političke stranke u Srbiji*. Beograd. Institut društvenih nauka. Fakultet političkih nauka. Friedrich Ebert Stiftung. 283 -299.
35. Pajvančić Marijana (2012): Pravo na ravnopravno (ravnomerno) reprezentovanje žena i muškaraca. u Vuković Đorđe. ur. *Oko izbora. Predsednički i parlamentarni izbori: maj 2012*. Centar za slobodne izbore i demokratiju. Nacionalni demokratski institut. <http://www.izbornareforma.rs/zbornik> 22.05. 2014.
36. Pološki Vokić Nina, Bilat Ivana (2013): Što žene lideri unose u politiku –psihološka i radna obilježja, stil vođenja, interesi i perspektive. „*Ist PAR International Leadership Conference – Women's leadership*“ u Opatiji, 2012. godine.
37. Siročić Zorica, Sutlović Leda (2013): Od brige za obitelj do vođenja države: rodna podjela rada kao prepreka političkoj participaciji žena. u Siročić Zorica, Sutlović Leda. ur. *Širenje područja političkog. Novi pogledi na političku participaciju žena*. Zagreb: Centar za ženske studije. 31-77.
38. Verba Sidney, Schlozman Kay Lehman, Brady Henry (1995): *Voice and Equality*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
39. *Žene i muškarci u Srbiji*. 2005. 2008. 2011. 2014. Beograd: Republički zavod za statistiku.

POLITICAL PARTICIPATION OF WOMEN WITH SPECIAL REFERENCE ON SITUATION IN SERBIA

Summary: In the first section the different theoretical approaches and research results are discussed on political participation of women in developed democracies predominantly in Anglo-Saxon areas. The impact of social, political, psychological and cultural factors on women's participation in political life and the obstacles that women face in their political career. Especially, the functioning of political parties and their impact in promoting the nomination of women to political office are considered. The notion of representation of women's interests is one of the crucial problem that engages the attention of researchers in this area. The second part of the text focuses on the situation in Serbia during the period of social transition after the Milosevic era, and the results of gender policies in practice. Based on the statistical data and the findings of empirical research the model of political participation of women in Serbia is reconstructed, with special emphasis on women's participation in parliamentary life and in work of political parties. The obstacles for women's political activity are analyzed and the problems and possible solutions in the domain of descriptive and substantive representation of women in the assembly are indicated.

Key words: women, politics, participation, parliament, political parties, Serbia